

Վ. Համբարձումյան
ՀՍՍՌ ԳԱ իսկական անդամ

ՍՍՌ-ԿԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԴԵՐԸ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԱԵՁ¹

Այսօր մենք հավաքվել ենք Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկաների Միության Գիտությունների Ակադեմիայի 220-ամյա հոբելյանի առթիվ: Դժվար է նշել մի ուրիշ գիտական հաստատություն, որն ունեցած լինի Համամիութենական Գիտությունների Ակադեմիայի նման փայլուն, հոյակապ անցյալ և նրա նման մեծ, եռանդով ու զործունեությամբ լի ներկա: Կարելի է ասել, որ եթե երկրպագի վրա եղած բաղձաթիվ Ակադեմիաների մեջ միայն երկուսը կարող են համեմատվել մեր հոբելյարի հետ իրենց փառապանծ անցյալով (Փարիզի Գիտությունների Ակադեմիան և Լոնդոնի թագավորական Ընկերությունը), ապա զրանցից ոչ մեկը ներկայումս չի կարող մինչև անգամ երպեւ այնպիսի բաղձակողմանի և եռանդուն գիտական աշխատանքի մասին, որ այսօր մենք դիտում ենք մեր Համամիութենական Ակադեմիայում:

Եվ մենք կարող ենք պարծենալ, որ այդպիսի մի գիտական հաստատություն ստեղծել է մեր ժողովուրդների ընտանիքի ղեկավար ազդր՝ մեծ ուսու ժողովուրդը, հայ ժողովրդի ավազ եղբայրը և լավագույն բարեկամը:

Ռուսաստանի Ակադեմիան հիմնվեց և կազմակերպվեց համաձայն Պետրոս Մեծի նախագծի: Ծիշտ է, Պետրոս Մեծը չապրեց մինչև Ակադեմիայի բացման օրը. Ակադեմիան բացվեց միայն նրա ամուսնու՝ Եկատերինա I-ի թագավորության օրով: Ակադեմիայի առաջին նիստը կայացավ 1725 թ. դեկտեմբերի 27-ին:

Ակադեմիայի հիմնադիրը՝ Պետրոս Մեծը Ակադեմիայի կազմակերպման կապակցությամբ կանգնած էր մի դժվարին խնդրի առաջ: Այդ ժամանակվա Ռուսաստանը դեռ չուներ անհրաժեշտ գիտական կադրեր: Պետրոս Մեծը որոշեց Ակադեմիայի համարյա թե ամբողջ կազմը հրավիրել արտասահմանից: Գուցե այն ժամանակ շատերին այդ քայլը թվար չափազանց համարձակ և ընդդեմ Հայրենիքի շահերի ու ազգային ինքնասիրության: Իայց Պետրոս Մեծը, որպես հեռատես ու հանճարեղ պետական գործիչ և ջերմ հայրենասեր, լի հավատով ղեպի իր հայրենիքի ապագան, ղեպի ուսու ժողովրդի շնորհքը և տաղանդը՝ հասկանում էր, որ պիտավորն է՝ հայրենի հողի վրա ցանել միայն գիտության սերմեր, և այդ սերմերից ևստացվի մեծ ուսու գիտության առատ բերքը: Պատմությունը ցույց տվեց, որ այդպես էլ եղավ: Կարճ ժամանակամիջոցում օտարերկրյա գիտնականները փոխարինվեցին ուսու ժողովրդի երիտասարդ գիտության ներկայացուցիչներով:

¹ Զեկուցված է 1943 թ. հունիսի 8-ին ՀՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի Ընդհանուր ժողովի նիստում՝ նվիրված ՍՍՌ-Կիտությունների Ակադեմիայի 220-ամյակին:

Ակադեմիայի առաջին կողմի մեջ էին հանճարեղ մաթեմատիկոս էյլերը և հայանի Նիկողայոս Բերնուլին, ինչպես նաև հիդրոդինամիկայի հիմնադիր, հիշյալ Նիկողայոս Բերնուլու եղբայր Դանիել Բերնուլին։

էյլերը մաթեմատիկայի պատմության մեջ ամենաբեզմեւալոր գործիչներից մեկն է։ Այդ տեսակետից նրա հետ կարող են համեմատվել միայն Գաուսը և Կոշին։ Չկա ժամանակակից մաթեմատիկական անալիզի մի գլուխ, որը կարելի լիներ շարադրել առանց Լեոնարդ էյլերի անունը, նրա թեորեմները հիշելու։ էյլերը ստեղծել է նաև մաթեմատիկայի նոր ճյուղեր, օրինակ՝ վարիացիոն հաշիվը։ Եվ այդ աշխատանքների մեծ մասը նա կատարել է Պետերբուրգում որպես Ռուսաստանի Ակադեմիայի անդամ։ Նույնպես բեզմեւալոր է եղել և Բերնուլիների աշխատանքը։

Բայց Գիտությունների Ակադեմիայի պատմության ամենապայծառ էջերից մեկը բացվում է այն օրվանից, երբ Ակադեմիայի կողմի մեջ է մտնում ռուս ժողովրդի մեծագույն հանճարը՝ Միխայիլ Վասիլևիչ Լոմոնոսովը։

Լոմոնոսովը գիտության պատմության մեջ մի արտակարգ երևույթ է։ Մի կողմից նա հանդիսանում է նոր ռուս գրականության հիմնադիրը, ռուս գրական լեզվի ստեղծողը, մյուս կողմից՝ նա ռուս բնագիտության հիմնադիրն է և թողել կարևորագույն աշխատություններ ու գյուտեր բնագիտության համարյա բոլոր բնագավառներում։ Նա է առաջինը, որ գտել է նյութի և էներգիայի պահպանման օրենքները—ողջ բնության հիմնական օրենքները։

Լոմոնոսովը ծնվել է 1711 թ., կարգալ սովորել է իր բարեկամներից մեկի մոտ։ Մինչև 1730 թիվը, այսինքն 19 տարեկան հասակը, նա մնացել է իրենց գյուղում՝ Դենիսովկայում։ Միայն դրանից հետո նրան հաջողվում է ստանալ սիստեմատիկ կրթություն. 1736 թ. նա գործուղվում է արտասահման, որտեղ և կատարելագործվում է հինգ տարվա ընթացքում։ 1742 թ. նա դառնում է Ակադեմիայի ագյուլեկա, իսկ 1745 թ.՝ Ակադեմիայի անդամ-պրոֆեսոր։ 1754—1755 թ. թ. նա կազմակերպում է Համալսարան, իսկ դրանից հետո սկսում է ղեկավար դեր խաղալ Ակադեմիայում։ Վախճանվում է 1765 թ. Պետերբուրգում։

Չնայած ժամանակակից գիտնականները, որոնց թվում և էյլերը, մեծ հիացմունքով էին նայում Լոմոնոսովի գիտական ստեղծագործությանը, բայց նրա մահից հետո նրա որոշ աշխատություններ անուշադրության էին մատնվել. այդ կապված էր մասամբ այն բանի հետ, որ Լոմոնոսովն ուղադրություն չէր դարձնում իր աշխատությունների տպագրության հարցին։

Մեր դարի սկզբներին միայն պրոֆեսոր Մենշուտկինին հաջողվեց նյութերի ուսումնասիրության հիման վրա պարզաբանել Լոմոնոսովի ծառայությունների իսկական արժեքը։

Ահա Լոմոնոսովի ծառայությունների մի քանի օրինակներ.

1. Քիմիա.—Նյութի պահպանման օրենքը, որ նա իր բազմաթիվ փորձերի հիման վրա գտավ ավելի առաջ, քան Հավուազեն։

2. Ֆիզիկա.—էներգիայի պահպանման օրենքը (Մայերից 100 տարի առաջ)։ Նյութի մոլեկուլար կինետիկ տեսությունը ոչ միայն հիմնավորվել է Լոմոնոսովի կողմից, այլև Լոմոնոսովն այդ տեսությունից մի շարք եզրակացություններ է արել և ստուգել դրանք. նա ճիշտ էր հասկացել ջերմության

բնույթը և ջերմային ու մեխանիկական էներգիայի համարժեքությունը՝
 Լոմոնոսովն է ստեղծել Ակադեմիայի քիմիական լաբորատորիան։ Նա
 գեկավարել է ֆիզիկական լաբորատորիան։

Նա զբաղվում էր մետալուրգիայով և իր լաբորատորիայում կատա-
 րում էր հանածոների բազմաթիվ անալիզներ։

Լոմոնոսովն աստղաբաշխ էր։ Նա ցույց տվեց, որ Վեներան ունի
 մթնոլորտ, թեև այդ գյուտը վերագրվում է Հերշելին։ Նա կատարելագոր-
 ծեց անդրադարձնող հեռադիտակային սխեմաները։

Լոմոնոսովն աշխարհագետ էր։ Նա ուշադրություն դարձրեց հյուսիս-
 սային ծովային մեծ ճանապարհի վրա։ Այդ ճանապարհի օգտագործումն
 սկսվեց միայն մեր ժամանակ։

Նա մեծագույն ծառայություններ մատուցեց ռուս գրականությանը
 և գրականագիտությանը, ռուսաց լեզվին, արվեստին, Նրա հանճարեղ մո-
 զաիկան, որը գտնվում է Ակադեմիայի (Լենինգրադի) շենքում և նվիրված
 է Պոլտավայի ճակատամարտին, հիացնում է բոլոր այցելուներին։ Բայց
 դրանով չի սահմանափակվում նրա գործունեությունը։

ա) Մեզ համար կարևոր է, թե ինչպես էր քաջալերում Լոմոնոսովը
 ռուս երիտասարդությանը գիտության գործում։ Բավական է բերել այս-
 տեղ նրա տողերը.

Дерзайте, ныне ободренны
 Раченьем Вашим показать,
 Что может собственных Платонов
 И быстрых разумом Невтонов
 Российская земля рождать.

բ) Նա ձգտում էր գիտությունն ի սպաս դնել իր հայրենիքի կարիք-
 ներին։ Շնորհիվ Լոմոնոսովի՝ Ակադեմիայում ստեղծվեց վերջինիս լավագույն
 արդիցիաներից մեկը՝ չկտրել գիտությունը կյանքից, ուսումնասիրել
 Հայրենիքը, ծառայել ժողովրդին և պետությանը ամբողջ սրտով ու նվիր-
 վածությամբ։ Եվ պետք է խոստովանել, որ Գիտությունների Ակադեմիան
 իր գործունեության ընթացքում ոչ միայն պահպանեց այդ սրբազան
 տրադիցիան, այլև է՛լ ավելի ուժեղացրեց նոր, սովետական հասարակակար-
 գի պայմաններում։

Արդեն այդ ժամանակներից Ակադեմիայի գիտական էքսպեդիցիա-
 ները, կապը տեղական բնությունն ուսումնասիրող ինտելիգենցիայի հետ,
 երկրի ծայրամասերի հետ՝ կաղմում էին Ակադեմիայի աշխատանքի մշտա-
 կան սովորությունները։

Լոմոնոսովի գործունեությունը փաստորեն որոշեց Ակադեմիայի
 դեմքը, նրա ուղղությունը։ Շնորհիվ այդ ճիշտ ուղղության՝ Ակադեմիան
 սկսեց արագորեն զարգանալ։ XIX դարում և XX դարի սկզբում Ակադե-
 միայի աշխատանքները գլխավորում են մի շարք տաղանդավոր ռուս գիտ-
 նականներ, որոնք անջնջելի հետք են թողնում գիտության պատմության
 էջերում։

Մաթեմատիկայի բնագավառ։ Այստեղ հռչակվել է Չերիշևի անունը։
 Չերիշևի աշխատանքի գլխավոր ուղղություններից կարելի է բերել
 թվերի տեսությունը, հավանականության տեսությունը, մեխանիզմների
 ոմոտիկությունը։ Չերիշևի հռչակը համաշխարհային է։

Տեսութայան և պրակտիկայի կապին Ձերիշեփու առանձին նշանակութիւնն էր տալիս: Նա գրում էր.

«Տեսութայան և պրակտիկայի մերձեցումը տալիս է ամենանպաստավոր արդյունքները, բայց միայն պրակտիկան չէ, որ շահում է զրանից: Իրենք՝ գիտութիւնները զարգանում են պրակտիկայի ազդեցութեան տակ: Նա բաց է անում գիտութիւնների առաջ հետազոտութեան նոր առարկաներ կամ թե հայտնի առարկաների նոր կողմեր: Թեպետեւ մաթեմատիկան վերջին երեք դարերի մեծ երկրաչափների աշխատութիւններով հասցւում է զարգացման բարձր աստիճանի, բայց պրակտիկան ցույց է տալիս, որ մաթեմատիկական գիտութիւնները որոշ տեսակետից թերի են: Նա առաջարկում է նոր հարցեր և առաջ է բերում հետազոտութեան նոր մեթոդներ: Եթե տեսութիւնը շատ է շահում հին մեթոդների նոր կիրառումներից և զարգացումներից, ապա նա ավելի շատ է ստանում նոր մեթոդների հայտնաբերումից և այդպիսի դեպքերում գիտութիւնը հավատարիմ ղեկավար է ձեռք բերում հանձին պրակտիկայի» (Պետերբուրգի Համալսարանի հանդիսավոր նիստում 1856 թ. Ձերիշեփի արտասանած ճառից):

Պետերբուրգի մաթեմատիկական դպրոցը տվել է մի շարք ականավոր գիտնականներ՝ Ձերիշեփ, Լյապունով, Մարկով, Կորկին, որը զբաղվել է թվերի տեսութեամբ, Մտեկլով, Ձերիշեփը, Լյապունովը և Մարկովը հանդիսանում են ժամանակակից հավանականութեան տեսութեան հիմնադիրները: Այժմ նրանց տրադիցիաները շարունակում են Մոսկվայում աշխատող հայտնի սովետական գիտնականներ՝ ակադեմիկոսներ Բերնշտեյնը և Կոլմոգորովը:

Աստղաբաշխութեան գծով.—Ակադեմիայում աշխատել են համաշխարհային անուններ՝ Ստրուվեն, որը զբաղվել է աստղերի ճշգրիտ դիրքը երկնքի վրա որոշելու խնդրով, Բրեդլիսինը, որը ստեղծել է գիսավորների տեսութիւնը, և Բելոպոլսկին, որը ժամանակակից աստրոֆիզիկայի հիմնադիրներից մեկն է:

Ֆիզիկայի գծով.—Կարելի է ասել, որ Ակադեմիան տվել է մեծ թվով ականավոր գիտնական-ֆիզիկոսներ, որոնցից պետք է նշել Լենցին, Լեբեդևին, Գոլիցինին: Լեբեդևն ապացուցել է լույսի վանման ուժը. Գոլիցինը սեյսմոլոգիայի հիմնադիրն է և այլն:

Բիմիայի գծով.—Ակադեմիան տվել է այնպիսի խոշոր մեծ գիտնական, ինչպիսին է Ջինինը, որն զբաղվել է օրգանական քիմիայով, և, վերջապես, Բուտլերովը, որը ստեղծել է օրգանական քիմիայի ստրուկտուրային տեսութիւնը: Այնուհետեւ հայտնի է Մենդելեևը, որը, ճիշտ է, չի եղել Ակադեմիայի իսկական անդամ, սակայն կարողացել է խոշոր ներդրում կատարել գիտութեան այդ բնագավառում:

Եւրաբուժութեան գծով կարելի է նշել Կարպինսկուն:

Պենսաբուժական գիտութեան գծով Ակադեմիան ունեցել է մի շարք կենդանաբաններ և բուսաբաններ, ինչպես և ֆիզիոլոգներ, որոնցից ամենահռչակավորն է Պավլովը, որը ստեղծել է պայմանական ռեֆլեքսների ուսմունքը:

Հասարակական գիտութեան գծով Ակադեմիան հատկապես խոշոր գործ է կատարել կովկասագիտութեան և հնագիտութեան բնագավառներում: Հնագիտութեան բնագավառում կարելի է նշել հայտնի ողես հնա-

գետ Զարեկինին, որը եղել է Ակադեմիայի տեխնիկական պահակը և հետագայում հնագիտության ուղղության խոշորագույն աշխատանքներ է կատարել հունական և սկյութական դամբարանների հետազոտության ուղղությամբ:

Պետք է հիշել հայտնի Բրոսեին և, վերջապես, Մառին, որը մինչև Հոկտեմբերյան ռևոլյուցիան կատարեց իր հայտնի պեղումները Անիում և ռևոլյուցիայից հետո ավելի ծավալեց իր գիտական աշխատանքը:

Պավլովի, Կարպինսկու և Մառի անունները արդեն թույլ են տալիս անցնել դեպի սովետական շրջանը:

Սովետական շրջանում Ակադեմիան դառնում է երկրի գիտական շտաբը, նրա պաշտոնական կենտրոնը: Ակադեմիան ոչ միայն ամենուրեք օգնություն է ստանում կառավարությունից, այլև ինքը, իր հերթին, օգնում է կառավարությանն ու ժողովրդին երկիրը վերակառուցելու գործում:

Ակադեմիան օժանդակում է երկրի ինդուստրացմանը, գյուղատնտեսությունը նոր հեծքերի վրա վերակառուցելու գործին, Ստալինյան Հնգամյակները կազմելու և իրագործելու աշխատանքներին, նրանց գիտատեխնիկական հիմնավորմանը: Ակադեմիան դառնում է Լենինի—Ստալինի մեծ պարտիայի օգնականը երկրի պաշտպանությունը հզորացնելու գործում: Ակադեմիայի գործունեությունը ծավալվել է, Հիշենք միայն մի քանի անուններ:

Մաթեմատիկայի զծով. — Վինոգրադովը կարողացել է լուծել Վարինգի և Դոլդրախի պրոբլեմները, Կոիլովը տվել է նավերի կայունության և անխորտակելիության տեսությունը, Կարենորագույն աշխատություններ են տվել Նաև տաղանդավոր մաթեմատիկոսներ Մ. Մ. Բերնշտեյնը, Կոլմոգորովը, Սորոկինը, Սմիրնովը, Պոնտրագինը:

Ֆիզիկայի զծով.— Հիմնվել են մի շարք ֆիզիկական ինստիտուտներ, Իոֆֆեն այս բնագավառն ուսումնասիրելու համար ստեղծել է նոր ինստիտուտ և կիսահաղորդիչների մասին տվել է իր տեսությունը: Մանդելշտամը տատանումների տեսության բնագավառում ավել է մի շարք աշխատություններ, որոնք չափազանց կարևոր են ռադիոտեխնիկայի տեսակետից, Ռոժդեստովենսկին հիմնել է մեզոնում օպտիկական արդյունաբերությունը, Կապիցայի ինստիտուտում հայտարարվել են հեղուկ հելիումի մի շարք նոր հիմնական հատկություններ, որոնք անսովոր են թվում կլասիկ հիդրոդինամիկայի տեսակետից:

Ինժեների բնագավառում հայտնի են Ֆավորսկու, Լեբեդևի, Ջելինսկու, Սեմյոնովի, Ֆրոմկինի աշխատությունները:

Բիոֆիզիկայի զծով հայտնի են Բախը, Պալլադինը և Պառնասը:

Նրկրաբանության զծով՝ Կարպինսկին, Լեինսոն-Լեսինդը, Դուբովինը, Վերնադսկին, գեոֆիզիկայի զծով՝ Ֆերսմանը:

Աշխարհագրության զծով՝ Շմիդտը, Շիրշովը, Բերդը:

Կենսաբանության զծով՝ ֆիզիոլոգներ—հանճարեղ Պավլովը, Լ. Ա. Օրբելին, Ուխտամսկին և Կոմարովը, որը ստեղծել է նոր տեսություն բույսի տեսականների մասին:

Տեխնիկայի բնագավառում պետք է նշել Վինտերին և Վեգենեկին՝

էլեկտրո-տեխնիկայի գծով, իսկ Ուղիղի առարկաներում պետք է նշել ՎՎԵ-դենսկուն, Բոնչ-Բրուսիչին, Նախքան այդ գիտնականները ռադիոյի ասպարեզում մենք կարևոր ուսումնասիրություններ չունենինք, իսկ այժմ այս բնագավառում ևս մեծ հայտնադրություններ ունենք, Զեմֆի տեխնիկայի ասպարեզում հայտնի են Յակովլևը, Միկուլինը և Կոստիկովը, որոնք ստեղծել են նոր զենք և կարմիր Բանակին հնարավորություն են տվել ոչնչացնելու գերմանական բանակը և հաղթանակ տանելու նրա դեմ:

Պատմության ասպարեզում առաջին հերթին պետք է հիշել հնագետներ Մաոին, Օրբելուն և մյուս կողմից՝ Տաուլին, որը տվել է Դրմի պատերազմի պատմությունը զիվանագիտական տեսակետից, և Գրեկովին, որն ուսումնասիրել է Կիևյան պետության ծագումը:

Լեզվի գծով առաջին հերթին պետք է նշել Մաոին, որը տվել է լեզվի նոր, մարքսիզմի տեսակետին շատ մոտ տեսություն: Այնուհետև պետք է նշել Մեշչանինովին, որը նշանավոր ծառայություններ է մատուցել խաղաղագիտությանը:

Ակադեմիան ստեղծել է մի շարք գրականագիտական հիմնարկներ, որոնք զրադվում են ռուս և համաշխարհային գրականության առանձին ճյուղերի ուսումնասիրությանը, օրինակ՝ Պուշկինի, Տոլստոյի և այլ գրողների ստեղծագործության ուսումնասիրությանը: Ակադեմիան մշակում և ուսումնասիրում է էկոնոմիկայի, իրավունքի և, վերջապես, փիլիսոփայության հարցերը:

Ակադեմիան սովետական իշխանության օրով աճեց: Ակադեմիայից ծնունդ առան ռեսպուբլիկական Ակադեմիաներ: Ակադեմիան ունի 150 իսկական անգամ, 200 թղթակից անդամ, մի քանի հազար գիտական աշխատակիցներ: Հայրենական Մեծ պատերազմի տարիներին գիտնականների այդ մեծ բանակը, ընկեր Ստալինի ցուցումներով, իրեն մոբիլիզացված հայտարարեց կարմիր Բանակին օժանդակելու համար: Ընկեր Ստալինն իր 1944 թ. նոյեմբերի 6-ի զեկուցման մեջ բարձր գնահատական տվեց սովետական գիտնականների աշխատանքին: Այժմ Ակադեմիան կենտրոնացնում է իր ուղադրությունը վերակառուցման և երկրի զարգացման հարցերի վրա:

Համամիութենական Գիտությունների Ակադեմիան, ռուս ժողովրդի այդ հարազատ և սիրված զավակը, Հոկտեմբերյան Ռեուլուցիայի և Հայրենական Մեծ պատերազմի շրջաններում բռնեց շատ պատասխանատու և խիստ քննությունների: Ակադեմիան ցույց տվեց, որ ինքը իր ժողովրդի, սովետական ժողովրդի հավատարիմ ծառան է:

Նրախուսված Մեծ Ստալինի գնահատականով, նրա ղեկավարությամբ, Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկաների Միության Գիտությունների Ակադեմիան ապագայում կհասնի առաջավոր գիտության նոր, ավելի բարձր գագաթների: Եվ այսօր, Ակադեմիայի 220-ամյակին, մենք բացականչում ենք՝

Կեցցե Մեծ, տաղանդավոր ռուս ժողովուրդը:

Ողջուն Գիտությունների Համամիութենական Ակադեմիային:

Կեցցե առաջավոր գիտությունը: